

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

МОЛОДИЧЕНКО ВАЛЕНТИН ВІКТОРОВИЧ

УДК 316.752: 172

**СОЦІОКУЛЬТУРНА ДИНАМІКА ЦІННОСТЕЙ У ДИСКУРСІ
МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ**

09.00.10 – філософія освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Науковий консультант – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України
Андрущенко Віктор Петрович,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, ректор.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор, академік НАПН України
Зязюн Іван Андрійович,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, директор;

доктор філософських наук, доцент
Корсак Костянтин Віталійович,
Інститут вищої освіти НАПН України,
завідувач відділом теорії та методології природничої та інженерної освіти;

доктор філософських наук, професор
Вікторов Віктор Григорович,
Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, завідувач кафедри філософії, соціології державного управління

Захист відбудеться «04» лютого 2011 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «30» грудня 2010 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження обумовлюється як нагальною потребою суспільств, що трансформуються, у визначенні суб'єктів соціальних зрушень, так і логікою розвитку сучасної філософії освіти. Суспільний запит на теоретичне осмислення рушійних сил трансформаційних процесів та чинників, які детермінують суб'єктні якості групових та індивідуальних акторів, має чітку практичну спрямованість, оскільки його здійснення сприятиме більш цілеспрямованому реформуванню пострадянської соціокультурної реальності. Водночас зміни, які відбуваються на посткомуністичному просторі, суттєво позначаються на дискурсі, що виявляється в акцентах модернізації освіти не тільки на макросоціальних феноменах, але й на індивідуальних практиках як полі реалізації соціальних можливостей, що змінюються.

За сучасних умов потужними чинниками конструювання нових життєвих стилів, соціальних позицій як на груповому, так і на індивідуальному рівні стають такі об'єктивні фактори, як молодість та високий рівень освіти. Серед суб'єктивних чинників цього процесу чи не найважливішими є цінності та ціннісні орієнтації певної соціальної групи або особистості, зокрема їх динамічні характеристики, плюралістичність та амбівалентність. Саме тому молодь, насамперед студентська, привертає сьогодні пильну увагу науковців. Їхні дослідження свідчать про значну динаміку ціннісних орієнтацій студентства, а реальна соціальна практика, зокрема події останніх років вітчизняної історії, – про актуалізацію позицій суб'єкта суспільних перетворень. Отже, звертання до аналізу змісту та спрямованості змін у ціннісному дискурсі студентської молоді та їх впливу на становлення її соціальної суб'єктності в умовах соціокультурної трансформації є актуальною суспільною та науковою проблемою.

Діалектика суспільних процесів, головними з яких є глобалізація та інформаційна революція, змінює систему суспільних та індивідуальних цінностей і разом з цим робить своєрідний виклик процесу підготовки людини до життя, її виховання, соціалізації, змінює співвідношення ролі чинників цього процесу, зокрема освіти, науки і культури. Прогнозуючи основні напрями перебігу подій та зміни чинників світової динаміки, намагаючись упередити суперечності, що виникають в ході цього процесу, провідні країни світу розробляють новітні моделі, технології, схеми освітньо-виховних систем, залучення людини до культури, соціалізації особистості в широкому розумінні цього слова.

Головна лінія змін проходить у площині інтеграції країн і народів, їх об'єднання перед викликами епохи, більшість з яких має щодо людини немилосердно-жорсткий характер. Мова йде про виживання суспільства як цивілізації. І якщо раніше ті чи інші благополучні країни і народи стояли дещо далі пограничної межі життєздатності людства, то сьогодні практично кожен з

них виявляється в одному човні, який розхитує щораз більш могутня ударна хвиля світових суперечностей та негараздів.

Світова криза ставить на межу виживання всяк і кожного, зобов'язує до пошуку варіантів поліпшення ситуації, піднімає відповідальність. Скорочення виробництва, підвищення рівня безробіття, зниження заробітної плати, вимушені відпустки, жорстка економія коштів, спрямованих на забезпечення соціальних програм, зокрема, охорони здоров'я, науки, культури, освіти і виховання – ось далеко не повна характеристика ситуації, під впливом якої знаходиться нині практично кожна країна, кожен народ, кожна особистість. Означений вплив є не лише фоном, що «давить» на людину зовнішнім чином. Він проникає у найпотаємніші пласти внутрішнього світу людини, змінює її установки на життя, світовідчуття, світобачення і світогляд, ціннісні пріоритети, життєві орієнтації. Загальним вектором цих змін є домінування прагматичного, земного, спрощеного над високим, перспективним, віддаленим. З другого боку, людину турбують глобалізаційні процеси, інформаційна революція, все більш помітна міграція збіднілого населення в країни більш високого розвитку, неблагополучна екологічна ситуація, періодичні локальні війни та спалахи тероризму. Нарешті, як і завжди в період соціальної розпорошеності, яку детонують кризові процеси, загострюються такі суспільні негаразди, як організована злочинність, алкоголізм, споживання наркотичних засобів, сексуальна розбещеність, розповсюдження венеричних захворювань тощо.

Між тим, людина не може жити одним негативом. Вона прагне до ідеалу, несе його у своїй власній душі і прагне передати дітям. Батьки і батьківський дім, мала і велика Батьківщина, добро і справедливість, порядність і співчуття, милосердя і т. ін. мають всезагальний характер саме тому, що кожна людина, навіть найбільший і невинуватий злочинець зацікавлений в тім, щоб ставлення людей до нього здійснювалось саме з цих позицій. Кожен бачить себе кращим. І хоча не кожному вдається рухатись сходами позитиву, люди тягнуться до ідеалу, вірять в нього і надіються на його здійснення.

Виховання позитивних, апробованих практикою людських цінностей здійснюється під впливом середовища, загальний контекст якого визначає досить високу частку пріоритетів, що формуються. Важлива роль у цьому процесі належить культурі, літературі і мистецтву. Однак найбільш ефективним засобом ціннісної соціалізації особистості виявляється освіта. І це не випадково. Освіта охоплює людину з ранніх стадій до дорослого юнацького віку; вона впливає на особистість постійно і цілеспрямовано; освіта здійснюється під керівництвом вчителя, який завжди може дати відповідні роз'яснення, застерегти від неадекватного вибору; вона вибудовується на міцному фундаменті науки, де домінує істина, перевірена соціальним досвідом і практикою.

Роль освіти у формуванні ціннісних орієнтацій особистості важко переоцінити. Однак, реалізується цей процес нині далеко не однозначно. Введення освітніх шкільних інновацій останнього періоду (дванадцятибальна шкала оцінювання, незалежне тестування, зняття пільг з відмінників освіти чи переможців шкільних олімпіад тощо) нівелює ряд функцій, поза реалізацією яких освіта перетворюється в просте «натаскування» на той чи інший предмет для складання тестів, необхідних для вступу до вузу. Ряд складових загальної мети шкільництва – формування наукової картини світу, вміння самостійно здобувати нові знання, становлення наукового світогляду, дискурс щодо наукового (раціонального) й не наукового (повсякденного) знання, формування первинних навичок до творчості, а головне – системи національних та загальнолюдських цінностей виявляються не реалізованими такою мірою, яка потрібна суспільству і особистості. Школа поступово перестає виконувати свою споконвічну місію – навчання і виховання особистості. А якщо зважити ще й на те, що нинішнє кризове суспільство аж ніяк не сприяє однозначно-позитивній соціалізації особистості, проблема формування цінностей засобами освіти постає як соціальна, невідкладна, а у разі не виконання – загрозовою.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. В різні роки означена проблема цінностей була провідною в системі філософських роздумів М.Вебера і А.Швейцера, О.Шпенглера і М.Хайдегера, Х.Ортеги-і-Гассета і К.Ясперса, М.Бердяєва і С.Булгакова, В.Соловйова і В.Розанова, П.Юркевича і М.Розова, Е.Фромма і В.Франкла, Ю.Хабермаса і А.Блюменталю, В.Дільтея і А.Тойнбі, П.Сорокіна та ін.

Серед вітчизняних дослідників проблеми – до неї звертались В.Андрущенко, В.Бакіров, В.Барановський, А.Бойко, В.Богданов, В.Вікторов, М.Головатий, Є.Головаха, Г.Горак, Д.Дзвінчук, Г.Заїченко, В.Зуєв, А.Кравченко, В.Кремень, С.Кримський, В.Кущерець, Л.Левчук, М.Лукашевич, М.Михальченко, В.Муляр, І.Надольний, В.Пазенок, Н.Побєда, М.Попович, І.Предборська, А.Ручка, В.Савельєв, Е.Соколов, Л.Сохань, М.Степико, Г.Темко, В.Шинкарук, В.Ярошовець, Т.Яшук та ін.

Складність і одночасно невідкладність дослідження проблеми цінностей як проблеми освіти та виховання підкреслювали вітчизняні та російські філософи, педагоги і психологи: Х.Алчевська, С.Ананьїн, М.Бахтін, П.Блонський, І.Бех, А.Бичко, Г.Беленький, В.Бутенко, К.Возняк, Б.Грінченко, В.Горський, І.Зязюн, М.Каган, М.Мамардашвілі, Л.Левчук, В.Луговий, О.Савченко, В.Сухомлинський, Я.Чепіга, С.Шацький, М.Ярмаченко, І.Лейфман, вітчизняні вчені Є.Квятковський, Н.Миропольська, В.Щербина, А.Ручка, В.Шубін та ін.

Не зважаючи на досить помітний обсяг публікацій, проблема формування цінностей залишається досить складною і багато в чому не

визначеною. І це зрозуміло. Проблема цінностей змінюється разом із зміною самого суспільства й на кожному повороті суспільної історії постає як нова, не розвідана, нагальна. Особливу актуальність складає комплекс проблем, пов'язаних з формуванням цінностей засобами освіти, яка перебуває нині на стадії модернізації. Проаналізовані в дисертації недоліки слід викоринювати; роль освіти в системі формування цінностей слід посилювати. А це можливим є тільки при умові проведення серйозних і цілеспрямованих наукових досліджень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний із темою дослідження кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова «Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 732 від 27 жовтня 2006 р. та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова від 22 грудня 2006 р., протокол № 5). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол №9 від 28 квітня 2009 року).

Мета дисертаційного дослідження полягає в аналізі філософії модернізації цінностей в системі ринкових трансформацій, виявленні та дослідженні особливостей здійснення цього процесу в Україні; визначення новітнього співвідношення національних та загальнолюдських цінностей, їх локалізації в освітніх системах.

Досягнення цієї мети потребує вирішення ряду методологічних та теоретичних **завдань**:

- уточнити й визначити поняття та зміст модернізації цінностей в українському суспільстві;
- визначити провідні детермінанти цього процесу;
- показати роль освіти як поля вибору й імплементації цінностей;
- довести і визначити сенс дискурсивного характеру цінностей та їх формування засобами освіти;
- спростувати систему маніпуляції цінностями та визначити засоби забезпечення молоді від руйнаційних ідеологічних впливів;
- проаналізувати проблему вибору цінностей в контексті самореалізації студентської молоді;
- розкрити зміст соціокультурної динаміки цінностей як предмету державної освітньої політики тощо.

Об'єктом дослідження є система цінностей.

Предметом дослідження є сенс і зміст цінностей, основні чинники і напрями їх модернізації в Україні в період розвитку державності, глобалізації та інформаційної революції.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження визначається підходом, який спирається на принципи об'єктивності та цілісності, а також комплекс загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що дозволило забезпечити обґрунтованість і достовірність наукових результатів. У роботі застосовано діалектичний метод, завдяки якому предмет дослідження предстає у всіх своїх соціальних та інших взаємних зв'язках і залежностях; метод системного аналізу, який сприяв комплексному аналізу національного контексту нової філософської парадигми освіти щодо Болонського процесу; порівняльний метод використовувався для аналізу парадигмальних освітніх ідей та пріоритетних цілей освіти під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників; історичний метод; структурно-функціональний метод; герменевтичний метод, що забезпечив проникнення у сутність процесів трансформації освіти під впливом ринкових перетворень.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що в дослідженні здійснено системний аналіз модернізації цінностей в українському трансформаційному суспільстві в епоху глобалізації та інформаційної революції.

Елементи наукової новизни відображенні в положеннях, що виносяться на захист:

– на основі узагальнення наукового дискурсу зарубіжних та вітчизняних вчених з приводу філософії, змісту та архітекtonіки цінностей, сформульоване уточнене визначення, згідно з яким, цінностями слід вважати продукти природи, матеріального та духовного виробництва, предмети культури, форми суспільної організації, моральні вчинки, дії та відносини між людьми в їх позитивному (чи негативному) значенні для людини, соціальної групи, нації, класу, суспільства загалом та проаналізовано зміну їх характеру у зв'язку з переходом світової спільноти до інформаційної фази розвитку, створенню знаннєвої економіки і суспільства знань;

– сучасна світова динаміка, що змінює ціннісний контекст епохи, супроводжується оновленням цінностей; проаналізовані досягнення та зрушення, що відбулись в світі й, особливо, на теренах Об'єднаної Європи в останні століття, на підставі чого зроблено два висновки: 1) щодо необхідності формування в Україні інтегрованої системи європейських цінностей та стандартів; 2) щодо їх привабливості для всієї світової спільноти, яка намагається наслідувати й впроваджувати у власну життєдіяльність; визначена архітекtonіка європейських цінностей: у знаннєвій економіці – ринкові відносини, політиці – демократія, науці, культурі і в освіті – толерантність, полікультурність, свобода і творчість;

– Україна знаходиться у селекційному процесі щодо формування власного ціннісного поля; більшість громадян, особливо молодь, вибирають європейські норми життя; всебічно аналізується суть і переваги європейського вибору України, доводиться, що їх зрощення має забезпечити, насамперед, освіта; вона забезпечує цей вибір шляхом виховання людини в дусі європейських цінностей і одночасно як патріота і громадянина української держави, який цінує власну і поважає культури та цінності різних народів світу у контексті створення загального дослідницького простору і «єдиного простору вищої освіти»;

– модернізація цінностей в системі освіти здійснюється через дискурс всіх суб'єктів навчально-виховного процесу, де кожен з них постає як рівний серед рівних, враховує точку зору іншого не залежно від того, змінив він власну позицію, чи залишився на ній; дискурс охоплює зміст всього навчально-виховного процесу, а також його методика, навчальні та виховні технології;

– доведено, що в трансформаційний період суспільної життєдіяльності, в якому сьогодні знаходиться Україна, процес селекції цінностей періодично наштовхується на перепони, попадає в ті чи інші суперечності, які підлягають розв'язанню; мають місце різноманітні маніпуляції свідомістю та поведінкою людей (масмедіа, комп'ютерна техніка, інші інформаційні засоби), що забезпечують контроль над їх почуттями і волею, спрямування їх діяльності в тому чи іншому напрямі; освіта при цьому виступає як протектор (лат. Protector – захисник), упередження подібних впливів, як джерело життєтворчої (наукової, культурної, досвідної) інформації, на базі якої людина формує себе як особистість;

– розкривається зміст і основні напрями соціокультурної динаміки цінностей як предмет державної освітньої політики України.

Теоретичне і практичне значення дисертації полягає в тому, що в ній практично вперше у вітчизняній літературі останнього двадцятиріччя системно проаналізовано реальний процес модернізації цінностей, суперечності, перепони та негаразди, що зустрічаються на цьому шляху, обґрунтована роль освіти в їх подоланні та викорененні.

Теоретичні положення й практичні рекомендації, викладені в дисертації, можуть бути використані при розробці тематичних планів і програм навчально-виховних заходів у вищих закладах всіх рівнів акредитації.

Матеріали й висновки дисертації можуть бути використані при розробці й викладанні вузівських курсів і спецкурсів з філософії, культурології, соціології й етики, а також створенні відповідних підручників і посібників з названих дисциплін.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням. Більшість опублікованих праць за темою докторської дисертації (монографія, статті та тези) написані без співавторів. Допоміжні і проміжні завдання

дослідження відображено у ряді спільних публікацій: з В.П. Андрущенком у статті «Академічна мобільність: проблеми реалізації в Україні і в світі» розкрито системи виховання, засновані на різних видах цінностей, а також проаналізовано проблему співвідношення національних та загальнолюдських цінностей в освітніх системах (с. 36-41); у статті «Професійна підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва в умовах гуманізації освіти» з А.В. Лебедевою та Т.І. Люріною особистий внесок автора полягає у реферативному аналізі текстів учених, які працювали над проблемами компетенцій педагогів, та їх використанні і обґрунтуванні у формуванні компетенцій майбутніх учителів образотворчого мистецтва (с. 218-223).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, а також на ряді міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій та семінарів, а саме: Міжнародному науково-практичному семінарі «Інноваційна освіта для XXI століття» (м. Київ, 2007); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічні фактори розвитку України в умовах глобалізації» (м. Київ, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції «Экономико-правовые аспекты и социальные приоритеты в тенденциях развития системы образования Украины в условиях интеграции в мировую образовательную систему» (м. Харків, 2008); Всеукраїнській науково-методичній конференції «Безперервна освіта в Україні: реалії і перспективи» (м. Івано-Франківськ, 2008); III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми інноваційного розвитку держави» (м. Дніпропетровськ, 2008); Науково-практичному семінарі «Освіта в полікультурному просторі XXI століття: пошук стратегічних пріоритетів» (м. Київ, 2009); III Міжнародній науково-практичній конференції «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (м. Тернопіль, 2009); Науково-практичному семінарі «Інноваційні стратегії розвитку освіти: філософсько-педагогічний дискурс» (м. Чернігів, 2009).

Публікації. Основні ідеї та результати дослідження викладено у 24 публікаціях, з них: 1 – одноосібна монографія, 20 – статей у наукових виданнях, визначених ВАК України як фахові з філософії, 2 – статті в інших наукових виданнях, 1 – тези доповідей на конференції.

Кандидатська дисертація на тему «Субаеральні відклади Північного Приазов'я» зі спеціальності 04.00.01 – загальна та регіональна геологія була захищена у 1996 році. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської не використовувалися.

Структура дисертації. Відповідно до мети та завдань дослідження робота складається із вступу, шести розділів, висновків та списку використаних

джерел (320 позицій). Загальний обсяг дисертації – 392 сторінки, із них основна частина дисертації – 360 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет дисертаційного дослідження, а також визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, ступінь їхньої апробації.

У **першому розділі** – «**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ЦІННІСНОЇ ДИНАМІКИ В ГЛОБАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ**» – здійснений аналіз літератури, що прямо або побічно відноситься до досліджуваної проблематики. Для виділення власне філософського розуміння даної проблеми ми звернулися до класичних здобутків європейської, російської й української філософії.

Проблема цінностей традиційно знаходиться в полі зору науковців різних часів і народів. Особливий інтерес вона викликає у транзитних суспільствах. І це закономірно. Транзитне суспільство є динамічним, плинним. Цінності в ньому часто-густо змінюють одна одну не тільки щорічно, але й щомісячно. Особливо це стосується української дійсності. Розрізненість цінностей в українському перехідному суспільстві негативним чином впливає на процеси освіти й виховання, на розробку політики держави у сфері освіти, культури, виховання особистості. Як не дивно, але факт: серед більшості населення країни загальної злагоди ще немає як з особистих (побутових), так і із загальнонаціональних питань. Єдине, що не підлягає нині сумніву серед більшості громадян – це авторитет патріотичної ідеології. Як засвідчують дослідники, старші покоління і молодь з однаковим трепетом переймаються патріотичними цінностями, національними пріоритетами, ідеологією державотворення, хоча й розуміють їх далеко не тотожним чином. При цьому фактом є й те, що першість серед ідеологічних пріоритетів сучасності належить ідеї незалежної держави. Попри крикливим компаніям деяких політичних сил, що закликають до повернення в колишню «союзню цілісність», більшість громадян свої симпатії віддають на користь незалежної держави.

Основою ідеології державотворення є ідея патріотизму й незалежної держави, даний феномен може бути представлений як державно-патріотична ідеологія. Справедливим є й інше: вона формується насамперед через освіту. Саме освіта має забезпечити цілісність розвитку людини й тому формує систему цінностей не як просте відбиття ціннісних аспектів життєвого процесу, а його відображення з точки зору ідеалу, в основу якого може бути покладена ідея патріотизму й любові до Батьківщини. Навчання є складовою виховання, а не навпаки.

Як система підготовки людини до життя за своїм змістом освіта має утримувати в собі весь спектр цінностей, за якими живе суспільство, здійснюється життєдіяльність людини.

Доки освіта буде розглядатися з практичного боку, її цінність в культурі, очевидно, коливатиметься залежно від соціальних, економічних чи політичних пріоритетів дня. Те, що масову освіту в демократичному суспільстві цінують за її практичне значення, зрозуміло й природно, однак, це водночас і одна з причин того, чому зацікавлення громадськості освітою то зростає, то згасає. Освіту треба усвідомлювати як складний культурний процес, де передовсім необхідно змінити погляд на учня (студента) як на суб'єкт виховання і сприймати його як суб'єкт життєдіяльності в цілому. Нові культурні цінності сучасної освіти, переборюючи власні стереотипи, мають будувати новий культурно-педагогічний простір, і це стане можливим лише завдяки гуманізації освіти у горизонті загальноєвропейської ідеології досягнення «єдності у різноманітті».

До цінностей українського народу, які знаходять відображення в ментальних структурах, більшість дослідників відносять: любов до рідної землі, поклоніння природі, віру в божественне начало, поклоніння жінці-матері тощо. Крім того, українець з прадавніх часів цілком покладався на долю. Долю розуміли як вільний плин власного життя, беззастережно вірячи в те, що в кожного своя доля. Щаслива доля може бути тільки в єдності з правдою і волею, а сутність її виявляється в самоствердженні особистості в улюбленій роботі, результати якої належать насамперед родині (родина – одна з найвищих цінностей), а потім уже – суспільству.

Воля, Правда і Доля існують у єдності лише в тій державі, лад якої не перешкоджає щастю кожної людини, а створює для цього умови. Отже, українська ментальність припускає єдність особистих і суспільних інтересів, індивідуальних і групових цінностей.

Особливу актуальність для освіти і виховання мають загальні проблеми гуманітаризації і гуманітарної культури людини. Гуманітаризація пов'язана із загальнолюдською культурою і загальнолюдськими цінностями, з гуманітарним простором суспільства і освіти. Гуманітаризація освіти задає духовну спрямованість освіти і вихованню. Освіта – не тільки сума знань, але і основа психологічної готовності людини до безперервності в накопиченні знань, їх переробці і вдосконаленню. Навчання щодо виховання є його органічною частиною, духовним стрижнем. Воно формує духовне ядро особистості – її світогляд, етично-естетичне відношення до дійсності.

За умов, коли освіта має забезпечити європейський вибір України шляхом виховання молоді в дусі європейських цінностей особливо важливо оцінювати її не лише за обсягом отриманих знань і вмінь,

а й за результативністю їх трансформування в світоглядні пріоритети й ціннісні настанови, а також – у відповідні рівні компетенцій. Серед них політична й соціальна компетенції розкриваються в умінні брати участь у виробленні спільних рішень, регулювати конфлікти ненасильницьким шляхом, брати відповідальність на себе, бути активним у функціонуванні та поліпшенні діяльності демократичних інститутів; економічна – забезпечує передумови для повноцінної життєдіяльності в сфері матеріального виробництва, розподілу та споживання матеріальних ресурсів; мовна ж стосується опанування усним і письмовим мовленням державною, рідною та іншими мовами; культурна компетенція формує здатність до діалогу, взаємоповагу між громадянами, вміння жити у злагоді з представниками інших культур, мов і релігій; інформаційна забезпечує засвоєння нових технологій, вміння їх застосовувати; екологічна спрямована на гармонізацію відносин людини з природою.

Трансформація української освіти в контексті реалізації європейського вибору передбачає впровадження інновацій у вищі і середні навчальні заклади. Сьогодні інноваційне навчання є найефективнішим, оскільки яскраво вирізняється стилем, формами, засобами. Інноваційний характер сучасної освіти зумовлений, насамперед тим, що у нових умовах господарювання інновації перетворились на ключовий фактор зростання конкурентоздатності, забезпечення економічного зростання, зростання добробуту населення, а також забезпечення оборонної, економічної, технологічної та екологічної безпеки країни. А для держав з перехідною економікою саме інновації забезпечують перехід до нової технологічної бази, випуску нової продукції й, в кінцевому підсумку – виходу у фазу економічного зростання. Як результат піднесення ролі інновацій в усіх сферах людської діяльності швидко продукуються, оновлюються і розповсюджуються нескінчені факти, дані і знання про явища природи, технологічні та суспільні зміни. У зв'язку з цим істотно зростає роль системних, міждисциплінарних знань людини, необхідних з нескінченими потоками різноманітних знань і даних з метою вирішення нових, нестандартних проблем. У цій новій парадигмі найголовніше місце відводиться аналітичним здібностям фахівців, тобто їх спроможності шукати і знаходити необхідну інформацію, точно формулювати проблеми і гіпотези, вбачати в сукупностях даних певні закономірності, знаходити розв'язання складних міждисциплінарних задач. Національні економіки більшості країн світу будуються на засадах інноватики. Вони поєднують такі важливі суспільні складові, як виробництво, науку, освіту та бізнес в єдину інноваційну модель країни, галузі чи кампанії. Тому сучасний фахівець повинен мати цілісні знання про ринкові, інноваційні механізми і вміти їх застосовувати на практиці. Філософсько-методологічною основою інноваційного підходу в освіті стає гуманістична тенденція

розвитку людини, що ґрунтується на принципах вільного індивідуального творчого розвитку особистості, з урахуванням індивідуальних можливостей. Інновації освіти мають забезпечити умови для випереджального зростання потреб людини протягом усього її життя. Інноваційна освіта стосується не лише розробки і впровадження нововведень – нового змісту, нових педагогічних технологій, а й процесу всебічного реформування освіти, якісних змін у способі діяльності особи, стилі її життя. Інноваційна система за основну мету приймає засвоєння способів діяльності людини в незнайомій ситуації, наданні досвіду творчої самостійної діяльності та створення умов для зростання і розширення особистого досвіду.

У другому розділі – «ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ В ОСВІТНІХ СИСТЕМАХ» мова йде про посилення впливу глобалізаційних процесів на різні – в тому числі і на освітню – сфери національного буття. Можна відзначити зростання кількості робіт, присвячених проблемі збереження і відтворення традиційних етнічних і державних цінностей, завданню підтримки національних освітніх традицій в умовах інтеграції в глобальний простір. Так, В.Андрущенко, Г.Денисова, І.Зязюн, А.Закірова, А.Котова, В.Кремень, Е.Лис, В.Риндак, А.Сбруєва, О.Сиволапов, Л.Тарасенко, Ю.Чеботарьов та інші дослідники здійснюють критичний аналіз процесу запозичення інокультурних концепцій навчання і виховання і обґрунтовують необхідність відповідності сучасної постмодерної моделі освіти національному соціокультурному контексту. Визначено й сучасні нормативно-методологічні орієнтири та наукове обґрунтування стратегії інтеграції України у світове культурно-освітнє середовище (в першу чергу, в Національній доктрині розвитку освіти, в Державній програмі «Вчитель», у Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України, її інтеграції в європейський освітній простір тощо).

Загалом, тісний взаємозв'язок цінностей і процесу формування ціннісних орієнтацій з освітніми практиками є однією з найважливіших характеристик загальнолюдської культури. Можна навіть говорити про взаємну обумовленість освіти і цінностей (і в першу чергу – духовних), і про те, що в макросоціальному плані їх взаємозв'язок і реальна взаємодія є вирішальним фактором повноцінного самовідтворення соціуму.

Освіта є найважливішим інституційним каналом відтворення духовних цінностей, тому явні і приховані цільові установки освітньої системи визначають ступінь розповсюдження духовних цінностей у соціумі і впливають цим самим на його ціннісну інтегрованість і культурну гомогенність. Взаємозв'язок цінностей сучасного суспільства з освітою як специфічною сферою культурної життєдіяльності є неминучим, і водночас виступає необхідною передумовою для розгортання духовності суспільства.

Без останньої же, у свою чергу, неможливим уявляється відповідність викликам глобалізаційної епохи.

Відображення глобалізаційних процесів в національних системах освіти має як позитивне, так і негативне забарвлення. Прикладом позитивного впливу глобалізаційних інновацій на освітні процеси є розвиток глобальної наукової культури, що ґрунтується на універсальному прагненні до пошуку істини. Іншим прикладом є збільшення відкритості наукових і освітніх просторів національних держав, що сприяє обміну ідеями і створенню загальноєвропейських дослідницького і освітнього просторів.

Також важливим позитивним впливом цінностей процесів глобалізації на український культурний і освітній простори є поширення фундаментальних для західної культури цінностей громадянського суспільства: парламентаризму, пріоритету прав людини, права всіх етнічних груп і національних меншин в складі поліетнічної нації, свободу пересування та інші громадянські свободи, обмеження ролі держави в суспільстві та ін.

Будучи впливовим фактором розвитку і самовідтворення соціуму, освіта може успішно сприяти процесам глобалізації, так само, як і перешкоджати їм. Адже освіта відіграє центральну роль в цьому процесі, вона в принципі і підготовила фундаментальний потенціал розгортання глобалізаційних тенденцій. Відповідні глобалізаційним процесам зміни в економіці, політиці, суспільному ладі потребують оновлення соціальних і ціннісних пріоритетів особистості, для чого першочергове значення мають освітні процеси. Тому не залученість освітньої системи в ці загальносвітові процеси, її замкненість виглядала б парадоксально. В умовах глобалізації, які накладаються на процеси трансформації українського суспільства, особливої значущості набувають питання формування нових життєвих стратегій, компетентності, посилення гнучкості і мобільності соціальної поведінки. За нових соціально-економічних умов освіта отримує високий статус, оскільки вона може сприяти переходу до інформаційного суспільства і формуванню пріоритетів розвитку держави.

Освіта є могутнім фактором розвитку духовної культури української політичної нації, вона ж може стати дієвим механізмом формування і поширення глобальних цінностей, а також сприяти пошуку компромісів між традиційними національними цінностями і цінностями глобальної культури. У цьому зв'язку концептуальні засади і державні пріоритети розвитку освіти України, відображені у відповідних документах, відображають дві стратегічні мети: забезпечення високої якості освіти і входження в європейський і світовий освітній простір.

Є сенс виділити низку ключових проблем, розв'язання яких утворює область спільного розгортання глобалізації і освіти: стратегії інтернаціоналізації; транснаціональна освіта; забезпечення міжнародного рівня якості освіти; регіональна і міжрегіональна співпраця в галузі науки і освіти;

впровадження інформаційних і комунікаційних технологій, розвиток електронних бібліотек і освітніх порталів, створення віртуальних університетів; проблеми рівного доступу до освіти.

У сучасному реформуванні вітчизняної системи освіти значною мірою враховується об'єктивний вплив двох масштабних і спільних для сучасної цивілізації тенденцій розвитку. Перша з них – посилення процесу глобалізації, взаємозв'язку і взаємозалежності світових держав. Друга обумовлена формуванням сприятливих умов для індивідуального розвитку особистості та її успішної самореалізації. З урахуванням цього ключовими стратегічними пріоритетами розвитку української системи освіти є такі: побудова національної системи освіти на засадах формування освіченої творчої особистості і забезпечення пріоритетного розвитку людини; функціонування і реформування вітчизняної освітньої системи на основі принципів гуманізму, демократії, пріоритетності загальнолюдських і гуманістичних духовних цінностей; забезпечення достатньої ціннісної і знанневої відкритості вітчизняної системи освіти для систем освіти інших країн і з одночасним досягненням високого якісного рівня прогресивних національних систем освіти.

У третьому розділі – **«ОСВІТА ЯК ПОЛЕ ВИБОРУ ЦІННОСТЕЙ В КОНТЕКСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ»** – аналізується механізм функціонування освіти як сфери вибору, засвоєння та реалізації системи світоглядних, моральних, політичних та інших цінностей в контексті свободи особистості.

Слід підкреслити, що людина не може бути «розподіленою» за певними різноманітними окремими видами діяльності, в яких вона начебто виховується в певному вимірі: моральному, естетичному, економічному або екологічному. Наприклад, екологічно вихована людина повинна, за своїм внутрішнім переконанням, охороняти будь-яке середовище, а не лише природне довкілля, хоча, безперечно, і його. Економічно вихована людина має виявляти свою вихованість у будь-якій справі, а не лише у фінансово-бухгалтерській. Вона раціонально розпоряджатиметься будь-якими ресурсами. Тобто індивід повинен виявляти вихованість у будь-якому вимірі своєї діяльності. Тому й кожна більш або менш складна ланка педагогічно побудованої життєвої діяльності вихованця має якомога ширше відображати різні аспекти його моральної позиції, втілювати різні напрями його виховання.

Основне питання, що виникає при визначенні змісту морального виховання, – це формування системи цінностей. Адже будь-яка цінність набуває справжнього змісту лише за умови введення її до системи. Система ж завжди має ієрархічний характер, тобто будь-яка ціннісна система характеризується вищою цінністю.

В науковій літературі визначають декілька систем. Насамперед – це система виховання, заснована на трансцендентних цінностях і спрямована на наближення вихованця до абсолютної цінності – Вищої Істоти. Зміст виховання визначається такими цінностями, як душа, безсмертя, потойбічне життя, щастя, віра, надія, любов, покута. Земні цінності в межах цієї системи розглядаються як тимчасові, другорядні, обмежені. По-друге, існує система виховання, заснована на соціоцентричних цінностях. Вищою цінністю тут виступає людство взагалі, а виховання при цьому спрямоване на досягнення позитивного ставлення до всіх людей, незалежно від статі, національності, соціального стану, а також – до людської діяльності та її продуктів, тобто культури в найширшому її розумінні. Базові цінності в такому вихованні – це свобода, рівність, праця, мир, творчість, солідарність, злагода тощо. Але така система виховання має певні вади, наприклад, космополітичну розмитість: адже те, що є свободою для одного, може бути несвободою для другого, а мир між двома народами може бути досягнутий через зраду інтересів їхніх сусідів.

По-третє, визначається система виховання, заснована на антропоцентричних цінностях, спрямована на піднесення індивідуальності в структурі людських цінностей. Йдеться про те, що розвиток кожного індивіда на основі самовиявлення у спільноті індивідів – запорука загального блага. Базовими цінностями тут є самореалізація, автономність, користь, індивідуальність. Недолік такої системи виховання – в загрозі перетворення вищої цінності на елементарний егоїзм.

По-четверте, є система виховання, заснована на національних цінностях, яка усуває недоліки трьох попередніх систем виховання й водночас вбирає в себе їхні позитивні елементи, ставлячи в центр уваги національну ідею, що реалізується титульною нацією спільно з представниками інших національностей з метою забезпечення сталого розвитку суспільства. Такий підхід забезпечує вихованцям доступ до різних систем цінностей, а система виховання допомагає не лише оволодіти комплексом гуманістичних цінностей, а й готує молодь до життя в конкретному соціально-культурному просторі й до участі в його вдосконаленні.

Отже, головною метою національного виховання на сучасному етапі є набуття молодим поколінням історичного й соціального досвіду: успадкування духовних надбань народу, що віками накопичувались у рідній світовій цивілізації й культурі; розвиток особистісних якостей громадянина Української держави: формування культури міжнаціональних взаємин. При цьому стратегічними завданнями виховання визначаються: науково-педагогічне забезпечення єдності фізичного, духовного й інтелектуального розвитку особистості; визначення в освіті пріоритету гуманістично-світоглядних знань, формування цілісного бачення світу й людини в гармонії з природою, космосом і собою; утвердження гармонії національного й загальнолюдського, розвиток

почуття відповідальності за збереження національних традицій, звичаїв, культурних надбань, реалізація ідеї «діалогу культур»; творення індивідуального «я» громадянина в його духовній автономності та в умінні поєднувати особисті інтереси з родинними, колективними, суспільними й державними.

Розглядаючи виховний сенс освіти у забезпеченні вибору добра, слід торкнутися проблеми можливостей освіти у формуванні в особистості відмови від кар'єризму, пристосовництва, нездорової корисності в суспільстві.

На наш погляд, такі можливості можуть бути реалізовані в процесі формування гармонійного поєднання в особистості індивідуальних та колективних проявів. Механізмом такого поєднання слід вважати самоактуалізацію особистості.

Причиною самоактуалізації, на наш погляд, слід вважати необхідність співвідношення внутрішніх інтенцій людини та умов, в яких вона живе. В свою чергу, освітній аспект зазначеної проблеми передбачає творення умов, що будуть стимулювати процеси самопізнання, цілепокладання, проектування перспектив індивідуальної життєдіяльності суб'єктів освіти. Таким чином, теоретична по своїй суті проблема самоактуалізації особистості має практично зорієнтований характер. Людина поступово відходить від абстрактних ідей всебічного розвитку особистості, які є явно недосяжними для неї в практичній діяльності і які, фактично, формують ідеологічно закомплексовану, однобічно підготовлену та конформну особистість.

Орієнтація на самоактуалізацію особистості в освітньому процесі може бути забезпечена цілою низкою умов, серед яких, на наш погляд, слід виокремити такі: переважна орієнтація на суб'єктивний досвід особистості; використання рефлексивних маніпуляцій; наявність можливостей для вільної комунікації; підтримка в спробах усунення розривів між «хочу – можу – є – треба»; допомога в пошуках засобів реалізації діяльності; врахування індивідуальних особливостей при загальній-гуманістичній орієнтації.

Таким чином, в сучасних умовах самоактуалізація особистості в освітньому просторі виступає механізмом, що дозволяє формувати в особистості ціннісні орієнтації на відмову від кар'єризму, пристосовництва в суспільстві, нездорової корисності у взаєминах з іншими людьми.

Вибір тих чи інших цінностей особистістю зумовлений цілим рядом зовнішніх факторів, які впливають на індивідуальне світосприйняття особистості, на її пріоритети, інтереси та погляди. Загалом їх можна поділити на позитивні та негативні. Зараз в нашому суспільстві домінують саме негативні чинники ціннісного вибору особистості: це і постійні кризові стани в суспільстві, політичні потрясіння, і відсутність центральної надихаючої ідеології, раціоналізація мислення та відхід від культури, її цінностей, і також бажання здобути саме матеріальні статки, навіть за рахунок духовних ідеалів. До позитивних відносимо: збільшення спектру

прав і свобод для індивідуального вибору та самореалізації, усвідомлення значення праці як інструменту власного забезпечення та ін. Саме ця сукупність факторів визначає вибір цінностей і їх подальшу еволюцію, яка відбувається в загальносвітовому руслі з характерними національними особливостями.

У четвертому розділі – **«УНІВЕРСАЛЬНІ ПРИНЦИПИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ»** – аналізується процес реформування сучасної освіти, зокрема, через формування та впровадження інноваційних технологій підготовки вчителів, які з одного боку, відповідали б світовим стандартам, а з іншого – спиралися б на традиційні, стійкі національні цінності освіти.

Світ і Європа, яка оновлюється завдяки створенню нових цінностей і технологій, нових геополітичних умов, нового стилю життя і способів взаємозв'язків, потребують нових ідей, класифікації і концепції, нової освітньої програми – полікультурної освіти. Важливо, що службова кар'єра та особистий успіх все в більшій мірі будуть визначатись знанням мови й ментальності людей іншої культури.

Не менш важливим буде й впевненість особистості в своєму національному бутті. Без національної самосвідомості, вільного володіння рідною мовою, знання рідної культури, тенденцій її розвитку, місця та ролі в європейському і світовому просторі, входження в світовий простір є справою не можливою. Тільки тоді, коли українська національна ідея і моральна реформа підуть попереду, вдадуться і всі інші, в тому числі політичні й економічні реформи, інтеграція в світовий економічний, політичний і соціокультурний простори.

Ситуація, що склалась у сьогоденному духовному просторі держави потребує посилення уваги до проблем виховання, духовного стану та духовної культури учнівсько-студентської молоді. Наша держава має усвідомити, що культура і освіта – найефективніші ідеологічні чинники, здатні відродити і самоідентифікувати націю. Іншими словами, треба починати не з буття, а з формування національної свідомості, одухотворення господарського життя і трудового процесу. У багатьох навчальних закладах немає системи національного виховання учнівсько-студентської молоді. Всупереч національному, моральному, патріотичному, конституційно-правовому, громадянському вихованню педагоги і психологи, а особливо ЗМІ, виховують «вільну» від будь-яких обов'язків перед сім'єю, колективом, суспільством і Батьківщиною «особистість».

Краща форма боротьби з агресивністю бездуховності – протиставити їй духовність і культуру – культуру нації, людини, праці і поведінки.

Успіх модернізації освіти можливий лише за умов ефективної структури управління самою системою, координації роботи всіх структурних елементів механізму освітньої діяльності, поєднання структурних ланок, пошуку оптимального співвідношення між централізацією та

децентралізацією функцій влади – демократизації управління. Як політична категорія управління освітою акумулює засади освітньої політики держави на певному етапі її розвитку й головні стратегічні лінії розвитку національної системи освіти в контексті світових тенденцій. Як соціальна категорія управління відображає суспільні ідеали освіченості та окреслює загальну мету освіти, законодавчо визначені й нормативно закріплені в державних стандартах освіти. Як стратегічна категорія управління визначає стратегії впливу на певні показники функціонування системи освіти й вибирає можливі напрями її змін та розвитку.

Фахівці зазначають, що демократизація управління освітою, в першу чергу, передбачає перехід на особистісно орієнтоване управління – діяльність, пріоритетним орієнтиром якої стає організаційне, психологічне і методичне забезпечення становлення «сукупного педагога», професійно-педагогічної організації школи, здатної реалізувати цілі особистісно орієнтованої освіти. В кінцевому підсумку сутність управління полягає в створенні умов для професійного та особистісного саморозвитку вчителя – носія нового типу педагогічної діяльності.

Демократизація управління освітою полягає у створенні оптимальних умов для розвитку й становлення особистості як суб'єкта діяльності та суспільних відносин, яка здійснює їх відповідно до стійкої ієрархічної системи гуманістичних особистісних цінностей. Реалізація демократизації управління освітою забезпечить підтримку, захист особистості, розвиток людини в людині та розвиток у неї механізмів самореалізації, саморозвитку, саморегуляції, самозахисту, самоосвіти та самовиховання, необхідних для становлення та ствердження самобутнього особистісного Я-образу і діалогічного, безпечного засобу взаємодії з людьми, природою, культурою, цивілізацією.

Демократизація освітнього процесу складається з академічної свободи викладачів і студентів, автономії навчальних закладів, запровадження гнучких моделей навчання та участі у навчальному процесі громадськості. Демократичні процеси в освіті неможливі без демократизації свідомості усіх учасників навчально-виховного процесу. Й вища, і шкільна освіта мають стати школою демократії, щоб підготувати сучасну людину стати активним, дієвим суб'єктом суспільних відносин, провідником демократичних ідей та пріоритетів, господарем власної долі.

Разом з демократизацією в освіті розгортається і така тенденція, як інформатизація, її поява пов'язана із сучасними інформаційними технологіями, комп'ютерною технікою, електронними засобами навчання, які істотно розширюють пізнавальні можливості людини. Справа у тому, що інформаційні технології стали відігравати ключову роль у процесах аналізу існуючих та одержання і нагромадження нових знань, їх інтеграції і узагальнення. На сучасному етапі стан інформатизації

суспільства характеризується, перш за все, проникненням новітніх інформаційних технологій в існуючі галузі професійної діяльності людини. Саме тому цей процес не можна уявити без впровадження комп'ютерних технологій в усі ланки системи освіти, її заклади, установи і органи управління. В умовах, коли комп'ютер перетворився на універсальний засіб роботи з інформацією, коли комп'ютерні технології просякнули у всі галузі народного господарства, культури, науки, увійшли в побут, не можна уявити випускника вищого закладу освіти будь-якого профілю без ґрунтовної підготовки в галузі сучасної обчислювальної техніки та інформатики. Вільне володіння комп'ютером, сучасними інформаційними технологіями – обов'язкова вимога до випускника вищого навчального закладу незалежно від його спеціальності. Дослідження вітчизняних науковців переконують, що інформатизація освіти – об'єктивний процес, пов'язаний з підвищенням ролі і ступеня впливу інтелектуальних видів діяльності на всі сторони життя суспільства. Вона дозволяє педагогам якісно змінити зміст, методи і організаційні форми навчання.

Будучи наслідком і стимулом розвитку нових інформаційних технологій, інформатизація освіти сприяє розкриттю, збереженню і розвитку індивідуальних здібностей тих, хто навчається, їхніх особистісних якостей; формуванню пізнавальних здібностей, прагнення до самовдосконалення; забезпечення комплексності вивчення явищ дійсності, нерозривності взаємозв'язку між природничими, технічними, гуманітарними науками; постійному оновленню змісту, форм і методів навчання і виховання. Інформатизація освіти, як невід'ємна складова інформатизації суспільства має забезпечити функціонування людини в умовах існуючого сучасного техноінформаційного простору і, перш за все, зорієнтувати розвиток освіти на впровадження в навчальний процес інформаційно-комунікативних технологій.

У п'ятому розділі – «МАНІПУЛЯЦІЯ ЦІННОСТЯМИ ТА ЗАСОБИ УБЕЗПЕЧЕННЯ МОЛОДІ ВІД РУЙНАЦІЙНИХ ІДЕОЛОГІЧНИХ ВПЛИВІВ» – аналізуються маніпулятивні технології та принципи, а також засоби забезпечення від них сучасної молоді.

Через стрімкий розвиток інформаційної цивілізації все більшої актуальності набуває проблема маніпуляції свідомістю людей. Найбільш вразливою соціальною категорією є молодь, адже саме вона найбільш гостро сприймає суспільні проблеми і, не маючи життєвого досвіду для усвідомлення та аналізу їх причин та наслідків, легко впадає в оману стосовно істинності тих чи інших подій. Явище маніпуляції в цілому є негативним і шкідливим, адже передбачає представлення неправдивих відомостей з метою нав'язування певної, необхідної меншості, програми поведінки. Навряд ця програма закладається в підсвідомість молодої людини задля її блага. Маніпуляційні технології відносяться до людини як до предмета, бездуховної істоти. Інакше

втратиться сама суть маніпуляції. А таке відношення суперечить сутності людини. Отже, ми відносимо маніпуляцію цінностями та контроль над свідомістю і поведінкою людей до дій недопустимих і небезпечних. Але, нажаль, ми не можемо подолати всі причини маніпуляції і заборонити її як таку. В наших силах лише зробити аналіз даного феномену, посилаючись на спеціалістів з маніпулятивного впливу, розкриваючи його прийоми і способи, виводячи їх з інформаційної тіні, адже політтехнологи не поширюють своїх секретів так, як вони це роблять з чутками та ідеологічними гаслами.

Термін «маніпуляція» є метафорою і вживається в переносному значенні: вправність рук в поводженні з речами перенесена в цій метафорі на спритне управління людьми (і, звичайно, вже не руками, а спеціальними «маніпуляторами»). Відмітимо, що із самого початку це поняття обмежує набір способів управління, який розуміється як маніпуляція, – їм позначається тільки управління зі спритністю й навіть приховане управління.

Метафора маніпуляції складалася поступово. Психологи вважають, що важливим етапом у її розвитку було позначення цим словом фокусників, які працюють без складних пристосувань, руками («фокусник-маніпулятор»).

Якщо виписати ті визначення, які дають авторитетні закордонні дослідники явищу маніпуляції, то можна виділити головні, родові ознаки маніпуляції. По-перше, це – вид духовного, психологічного впливу (а не фізичне насильство або погроза насильства). Мішенню дій маніпулятора є дух, психічні структури людської особистості. По-друге, маніпуляція – це прихований вплив, факт якого не повинен бути зазначений об'єктом маніпуляції. По-третє, маніпуляція – це вплив, який вимагає значної майстерності і знань.

Ще одна важлива, хоча й не настільки очевидна ознака: до людей, свідомістю яких маніпулюють, ставляться не як до особистостей, а як до об'єктів, особливого роду речей. Маніпуляція – це частина технології влади, а не вплив на поводження друга або партнера.

Звідси стає ясною досить неприємна сторона справи. Будь-яка маніпуляція свідомістю є взаємодією. Жертвою маніпуляції людина може стати лише в тому випадку, якщо вона виступає як її співавтор, співучасник. Тільки якщо людина під впливом отриманих сигналів перебудовує свої погляди, думки, настрої, цілі – і починає діяти по новій програмі – маніпуляція відбулася. А якщо вона засумнівалася, вперлася, захистила свою духовну програму, вона жертвою не стає. Маніпуляція – це не насильство, а спокуса. Кожній людині дана свобода духу і свобода волі. Виходить, вона навантажена відповідальністю – встояти, не впасти в спокусу. Одна з надійних ознак того, що в якийсь момент здійснюється велика програма маніпуляції свідомістю, полягає в тому, що люди раптом перестають прислухатися до розумних доводів – вони начебто бажають бути обдуреними.

Головна умова успішної маніпуляції полягає в тому, що в переважній більшості випадків громадяни не бажають витратити ні розумових сил, ні часу

на те, щоб просто засумніватися в повідомленнях. Багато в чому це відбувається тому, що пасивно зануритися в потік інформації набагато легше, ніж критично переробляти кожен сигнал.

Коли йдеться про механізми маніпулятивного впливу на молоду людину, мається на увазі, що один суб'єкт психічної активності своїми діями може викликати потрібну йому психічну (душевно-духовну) активність іншого суб'єкта психіки, а саме: певні відчуття, уявлення, спогади, думки, почуття, ставлення, вольові дії тощо. Найбільш відомими є такі механізми, як переконування, навіювання, примушування, санкціонування, вправління, наслідування, психічне зараження тощо. В науці, практиці й побуті термін «переконування» використовується у його двох значеннях, а саме, як:

- а) система поглядів, уявлень, яких «я» дотримуюсь, з якими я погоджуюсь, які «я» ототожнюю із собою, оскільки вважаю їх продуктом власної діяльності, які мають під собою певну аргументацію і можуть бути логічно доведені;
- б) певний спосіб впливу, який передбачає аргументоване і логічно витримане доведення істинності того чи іншого положення, думки, оцінки. Для того, щоб об'єкт переконуючого впливу «повівся» так, як того прагне його суб'єкт, слід, насамперед, вивчити і врахувати інтереси і рівень готовності адресата до сприйняття інформації, яка пропонується у процесі переконування. Важливо також забезпечити можливість адекватної передачі повідомлення адресату, зробити так, щоб останній зосередив на цьому повідомленні свою увагу, зрозумів і прийняв його сутність, сформував і закріпив прийнятий зміст у вигляді нової настанови і на її основі почав діяти. При цьому переконуючий вплив можна вважати ефективним, якщо молода людина, на яку він був спрямований, привласнює і може протягом відносно тривалого часу утримувати його зміст, якщо прагне того і в такій мірі, що і в якій мірі їй пропонує суб'єкт впливу, виявляє здатність самостійно відтворювати логіку аргументування, внутрішню готовність як саморефлексії відстоювати і активно поширювати привласнений зміст. Отже, механізм переконування передбачає, з одного боку, цілеспрямований, усвідомлюваний характер маніпулятивного впливу, застосування аргументів і фактів, дотримання логіки доведення і обґрунтування, апелювання до істинності і значущості, а з другого – свідоме ставлення реципієнта до змісту інформації, що йому пропонується, і до способу її подання. Основне призначення цього механізму – змінити (перетворити чи зміцнити) переконання реципієнта, викликати у нього відчуття і розуміння неможливості жити за іншими змістовими сценаріями. Механізм переконування ґрунтується, з одного боку, на доказовості (переконливості), тобто на аргументах, що підтверджують істинність і значущість для реципієнта того, що йому пропонують, а з іншого – на самостійному, свідомому, критичному ставленні того, кого переконують, до того, що йому пропонується прийняти. Отже, механізм переконування передбачає, з одного боку, цілеспрямований, усвідомлюваний характер маніпулятивного впливу,

застосування аргументів і фактів, дотримання логіки доведення і обґрунтування, апелювання до істинності і значущості, а з другого – свідоме ставлення реципієнта до змісту інформації, що йому пропонується, і до способу її подання. Основне призначення цього механізму – змінити (перетворити чи зміцнити) переконання реципієнта, викликати у нього відчуття і розуміння неможливості жити за іншими змістовими сценаріями. Механізм переконування ґрунтується, з одного боку, на доказовості (переконливості), тобто на аргументах, що підтверджують істинність і значущість для реципієнта того, що йому пропонують, а з іншого – на самотійному, свідомому, критичному ставленні того, кого переконують, до того, що йому пропонується прийняти.

Сукупність досліджуваних механізмів маніпулятивного впливу можна розподіляти на різні типологічні групи в залежності від критеріїв, обраних для такого поділу. Зокрема, чіткий типологічний розподіл дозволяє зробити застосування критерію «свобода-необхідність», вважаючи, що одні механізми надають можливість вибору і свободу дій об'єкту впливу, а інші вимагають підпорядкуватися правилам, нормам, звичаям, традиціям і, зокрема, вимогам суб'єкта впливу. Тут йдеться про перспективні механізми впливу (зобов'язування, вимагання, санкціонування, вправління тощо). Необхідність і доцільність застосування цих механізмів пояснюється життєвою необхідністю. Крім того, існують поняття почуття обов'язку і відповідальності, спільно прийнятого рішення, домовленості, обіцянки, клятви, які надають певне моральне чи юридичне право на застосування перспективних механізмів впливу. Альтернативу попереднім становлять так звані пропозитивні механізми впливу, сутнісну основу яких становить висловлена на адресу конкретної молоді людини чи групи пропозиція мислити і діяти певним чином, що не обмежує у свободі вибору. До цього типу можна віднести такі механізми, як інформування, переконування, доведення, роз'яснення, навіювання, умовляння, демонстрування тощо.

Основна відмінність між маніпулюванням масовою свідомістю та індивідуальним маніпулюванням у міжособистісних взаєминах – у специфіці зосередження відповідальності. Коли маніпулюють масовою свідомістю, то з мас знімають відповідальність. Кінцева мета такого маніпулювання – пасивність мас, їхня інертність, при цьому навіюють переконання «за вас думають правителі». У міжособистісній маніпуляції, навпаки, відповідальність за рішення перекладають на адресата.

За допомогою маніпуляції можна досягнути швидкої зміни життєвих установок, здебільшого на перших двох рівнях впливу.

Шостий розділ – «ДЕРЖАВНА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ЯК ПОЛЕ РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ» – присвячений сутності, основним принципам та технологіям реалізації сучасної освітньої політики.

Термін «державна політика у сфері освіти» або «державна освітня політика» почав використовуватися у науковій літературі з 60 – 70-х років ХХ століття, коли в СРСР, США, державах Європи й у Японії освіта почала розглядатися як найважливіший фактор економічного розвитку й соціального прогресу, як сфера, що потребує особливої уваги на загальнодержавному рівні.

У науковій літературі дається кілька визначень поняття «державна освітня політика». Ось деякі з них: освітня політика – найважливіша складова політики держави, інструмент забезпечення фундаментальних прав і свобод особи, підвищення темпів соціально-економічного й науково-технічного розвитку, гуманізації суспільства, зростання культури. Освітня політика встановлює на основі суспільної згоди докорінні цілі й завдання розвитку освіти, гарантує їх утілення в життя шляхом узгоджених дій держави й суспільства. Найперше завдання освітньої політики на сучасному етапі – це досягнення сучасної якості освіти, її відповідність актуальним і перспективним потребам особи, суспільства і держави. Державна політика в сфері освіти – політика, в основі якої лежить принцип пріоритетності питань освіти, недопущення створення й діяльності політичних організацій і релігійних рухів у державних і муніципальних освітніх закладах, органах управління. Організаційною основою державної політики є програми розвитку освіти, що приймаються найвищим органом законодавчої влади. Освітня політика – складова частина політики держави, сукупність теоретичних ідей, цілей і завдань, практичних заходів розвитку освіти. Освітня політика – це передусім політика, що забезпечує розвиток і функціонування системи освіти. Вона спрямована на забезпечення суспільства знаннями, необхідними для суспільного розвитку. Освітня політика – це сфера діяльності, пов'язана відносинами між соціальними групами щодо передачі новим поколінням нагромадженого соціального досвіду, і трансляція культури. Предметом освітньої політики є відносини або система відносин, що виникають у процесі діяльності. Освітня політика – це діяльність держави стосовно функціонування та розвитку системи освіти. Розробка освітньої політики ґрунтується на всебічному аналізі, метою якого є виявлення і порівняння можливих варіантів політики. Прийнята освітня політика встановлює пріоритетні напрямки для фінансування, управління, планування і контролю системи освіти.

Отже, саме поняття «державна освітня політика» передбачає, що суб'єктом її є державні органи регулювання освітнього процесу (органи законодавчої, виконавчої та судової влади, інститути громадянського суспільства). Водночас у сучасних політичних умовах суб'єктами державної освітньої політики виступають як регіональні структури управління освітою, так і міжнародні органи та установи, які здійснюють освітню політику на світовому рівні (наприклад, ЮНЕСКО, Міжнародний валютний фонд, ЄС,

Міжнародний фонд «Відродження» та інші). Склад і компетенції органів та інституцій освітньої політики є специфічними для кожної держави.

Об'єктами освітньої політики виступають власне самі національні системи освіти, офіційно закріплені в кожній державі, міжнародні зв'язки національних систем освіти, структурні елементи. Через неоднаковий рівень економічного розвитку в державах сучасного світу їх освітня політика спрямована на розвиток різних елементів систем освіти.

Державна освітня політика спрямована на забезпечення суспільства знаннями, необхідними для суспільного розвитку. Для досягнення цієї мети держава здійснює узгодження різних суспільних процесів, що впливають на «виробництво знань» та «виробництво фахівців», які ці знання застосовують. Зазначені процеси можуть відбуватися як у сфері освіти, так і поза нею.

У сучасному суспільстві у вищій освіти дві ролі: перша – традиційна, пов'язана з підготовкою спеціалістів, друга – гуманітарна – пов'язана з розвитком людської особистості, формуванням її ціннісної свідомості.

Орієнтація на прагматизм і утилітаризм освітнього процесу оцінюється як негативна, особливо – на університетському рівні. Очевидною є тенденція, коли не вистачає загальної культури, і це породжує явища функціональної неграмотності власників дипломів про вищу освіту та їх професійної некомпетентності.

Цілі державної освітньої політики зумовлюються цінностями, що визначають структуру концепції вищої освіти, на яку орієнтується держава. В першу чергу це цілі державотворення, підвищення культурного рівня суспільства, розвитку політичної, правової, моральної культури населення України.

У ХХІ столітті людина, як носій цінностей традиційної культури, втрачає свої колишні переваги, потрапляє у сувору залежність від стереотипів поведінки, що їй нав'язують. Через об'єктивні обставини вона змушена включатися в жорстку конкурентну боротьбу за виживання, за матеріальне благополуччя, дотримуватися незвичних форм духовно-практичної діяльності. Ставши жертвою таких обставин, вона, як і все суспільство, потерпають від душевного дискомфорту, втрати автономності духовного життя, традиційних ідеалів національної та світової культури.

Доведено, що ефективність правового регулювання політичних відносин у суспільстві перехідного типу визначається не лише ступенем соціально-економічного розвитку та правової свідомості, а й рівнем розвитку громадянського суспільства. На певному етапі воно стає суб'єктом, який впливає на функціонування держави як системи адміністративних та силових інститутів, обмежених рамками правових законів. Держава стає правовою лише тоді, коли з'являється паритетність у відносинах між громадянським суспільством та владою, що досягається шляхом її легітимізації, тобто представницького народовладдя. З позицій цих

вимог, Україна лише стає правовою державою, формуючи відповідні органи, структури та інститути влади.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертаційного дослідження подані його узагальнені результати, а також рекомендації, що мають теоретичне та практичне значення. Вони конкретизовані в наведених нижче положеннях.

Проблема цінності – це, по суті, проблема цілісного ставлення людини до світу й самої себе. Саме тому ця проблема постає як проблемою науки, так і всіх інших видів знання, й може досліджуватись в кожній галузі пізнавальної людської діяльності з різних боків та різних методологічних позицій. Проте, найбільш інтегральна концепція всіх основних ціннісних проблем постає можливою лише в межах філософсько-освітнього дослідження, в межах такого його спеціального розділу як філософська теорія цінності (аксіологія). Виходячи з природи й сутності філософського знання, в її історії та сучасності неможливим видається існування неціннісної філософії, філософії, «вільної від цінності й цінностей».

Переоцінка цінностей, що охопила сьогодні українське суспільство, торкається всіх його сфер, починаючи від матеріального виробництва, економіки, політики, ідеології і кінчаючи наукою, мистецтвом, мораллю, релігією, філософією. Саме освіті відводиться провідна роль для того, щоб збалансувати, синтезувати й інтегрувати розпорошені цінності сучасного перехідного соціуму у формі певного ідеалу подальшого розвитку України. Однак виховання людини в дусі ідеальних цінностей треба робити з огляду на те, що вона буде жити, працювати й творити саме в реальному, а не ідеальному суспільстві.

Доведено, що саме ціннісні орієнтації суспільства й особистості набувають виняткову актуальність і стають однією з провідних груп факторів, які обумовлюють мотивацію соціальних практик на всіх рівнях. Українське суспільство стоїть перед проблемою вироблення таких визначальних цінностей, прийнятних як для суспільства в цілому, так і для кожного з його членів. Пошук оптимальної моделі розвитку нашого суспільства полягає також у визначенні детермінант оптимізації розвитку ціннісних орієнтацій молоді, насамперед тієї, що вчиться, під якими ми маємо на увазі напрямки управлінських дій, здійснюючи які можна досягти такого стану ціннісних орієнтацій цієї групи молоді, що відповідало б потребам поступального розвитку суспільства.

Встановлено, що цінності відіграють у суспільстві інтегративну роль, будучи індикатором міри соціальності особистості. На їх підставі особистість здійснює свій життєвий вибір. Особистісна система цінностей, побудована на системі цінностей, які домінують у суспільстві, а останні, у свою чергу,

акумулюють і відбивають вибір певних цілей і засобів їх досягнення, зроблений на індивідуальному рівні. Стійка й несуперечлива структура ціннісних орієнтацій обумовлює такі якості особистості, як цілісність, надійність, вірність визначеним суспільством принципам і ідеалам, активність життєвої позиції.

Показано, що цінності мають складну внутрішню структуру, маючи, зі змістовної точки зору, речовий, логічний, етичний та естетичний прояв. За сукупністю формальних ознак цінності варіюються як абсолютні й відносні, об'єктивні й суб'єктивні. Цінності мають переважно історичний характер, відбиваючи в концентрованому вигляді особливості соціокультурної життєбудови суспільства. У той же час, певні цінності здатні переростати тимчасові рамки, утворюючи позачасову ієрархічну систему загальнолюдських цінностей.

З'ясовано, що основними внутрішніми й зовнішніми соціальними детермінантами формування ціннісно-нормативних орієнтацій молоді є культура й суспільство, які втілюються через них у різноспрямованих інституціоналізованих, а часом і в спонтанних процесах дотрудової соціалізації індивідів. При цьому доведено, що в умовах суспільства, що трансформується, практики дотрудової соціалізації молоді підпадають впливу макроекономічних, макросоціальних і макрополітичних процесів, характерних для транзитивного суспільства; традиційних систем ціннісних орієнтацій населення, що відноситься до різних поколінних, регіональних і соціально-професійних груп населення; конфліктних зіткнень систем ціннісних орієнтацій окремих соціальних груп населення суспільства, яке трансформується, що породжують ефективні форми соціальних практик, що мають, часом, девіантний характер; внутрішнього соціально-статусного конфлікту на рівні повсякденних соціальних практик особистості. На основі аналізу даних соціології з'ясовано, що в найбільш актуальних ціннісних системах молоді України – смисложиттєвій, інтеракціоністській і соціалізаційній – відбулися певні зміни, пов'язані з макросоціальними процесами, які відбуваються в суспільстві. Процес трансформації суспільства, що здійснюється при активній експансії субкультур західного типу, призводить до зменшення в системі ціннісних орієнтацій молоді, особливо її молодших вікових груп, цінностей патерналістсько-колективістського типу на користь цінностей ініціативно-індивідуалістського типу.

У новому суспільному контексті система освіти та її функція не можуть залишатися незмінними і потребують відповідної трансформації. В сучасному суспільстві набувають нового змісту призначення освіти, її масштаби, форми і методи організації та управління освітньою галуззю.

Показано, що духовне відродження й розвиток державності в Україні об'єктивно залежать саме від того, наскільки активно в цей процес буде включена молодь, у тому числі молодь, що вчиться. Зробити це можна лише за

умови збереження, формування й цивілізованого розвитку національного менталітету, підйому усвідомленого патріотизму, самосвідомості молоді, що вчиться. Робити це доцільно як у процесі загальноосвітнього процесу, але й, у першу чергу, у процесі професійної підготовки учнівської молоді, коли детермінанти загального плану, часто не сприймані молодим поколінням, переходять у детермінанти, що відносяться до рівнів особливого й навіть одиничного.

Доведено, що знання про маніпулятивні технології є запорукою і певною гарантією упередження в системі конструктивної культури та виховання молоді. Таке знання дає змогу уникнути маніпулювання під час такого виховання, маніпулюванні в культурному молодіжному середовищі. Подальший безконтрольний маніпулятивний вплив на молодь може вивести її з культурного ядра нашої цивілізації, запрограмувавши зовсім інші мотиви поведінки. Як наслідок – суспільство втратить саме себе. Як один з реально можливих заходів запобігання маніпулятивним впливам ми бачимо загальне інформування населення, зокрема, молоді його частини щодо технік управління свідомістю, щодо тих небезпек, які криються в політичних акціях, в засобах масової інформації, Інтернеті. Коли особа готова до подібних несподіванок, вона більш прискіпливо сприймає інформацію, аналізує її на предмет прихованих смислів. Тоді маніпуляторам важче проникнути до її підсвідомості, і вони не досягають поставленої мети, а молода особа отримує реальне право вибору і право свого розвитку та духовного вдосконалення.

Визначено концептуальні засади освітньої політики держави, провідними серед яких є забезпечення принципу антропності та дотримання світоглядного плюралізму, що спрямовані на створення умов для реалізації особистісного потенціалу кожної людини засобами освіти у дискурсі забезпечення конституційних прав і свобод особистості на інформацію і рівний доступ до освіти. Державна освітня політика визначається, перш за все, як поле взаємовідносин різних соціальних груп, індивідів з приводу використання владних інституцій задля реалізації своїх інтересів і потреб в одній із найважливіших сфер суспільного буття – освіті. Стратегічною метою державної інформаційно-освітньої політики України є формування відкритого інформаційного суспільства на основі розвитку єдиного інформаційного простору як простору цілісної держави, його інтеграція в світовий освітньо-інформаційний простір з урахуванням національних особливостей та інтересів при забезпеченні інформаційної діяльності на внутрішньодержавному і міжнародному рівнях.

Доведено, що сучасне суспільство потребує постійного оновлення технологій, а отже, й переосмислення системи відтворення та ретрансляції знань, нової парадигми освіти. Якщо тривалий час філософією освіти була діалектико-матеріалістична теорія пізнання в її західноєвропейському варіанті, то в Україні на початку XXI століття розроблено нову філософію освіти, яка

узагальнює різні, найбільш прогресивні ідеї: філософію всеєдності, концепцію ноосфери, глобальної освіти, філософію серця, життєтворчості, діалогу культур, ідеї синергетики, впливу космосу на життя людини та інші.

**Основні положення дисертаційного дослідження
викладені у таких публікаціях автора:**

Монографія:

1. Молодиченко В.В. Модернізація цінностей в українському суспільстві засобами освіти (філософський аналіз) / В.В. Молодиченко. – К.: Знання України, 2010. – 383 с.

Статті у фахових наукових виданнях:

2. Молодиченко В. Державна освітня політика: основні принципи та технології реалізації / В. Молодиченко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П. Бех]. – 2008. – Випуск 82. – С. 34-49.

3. Молодиченко В. Проблеми вибору цінностей в контексті самореалізації особистості / В. Молодиченко // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – 2008. – Випуск 16. – С. 246-254.

4. Молодиченко В. Освіта як поле вибору цінностей / В. Молодиченко // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – 2008. – Випуск 17. – С. 314-322.

5. Молодиченко В. Державна освітня політика як поле реалізації системи цінностей / В. Молодиченко // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – 2009. – Випуск 21. – С. 305-312.

6. Молодиченко В. Освіта як поле морального вибору цінностей: свобода і необхідність, можливість і дійсність / В. Молодиченко // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – 2009. – Випуск 23. – С. 347-357.

7. Молодиченко В. Освіта як цінність: зміна пріоритетів в епоху глобалізації / В. Молодиченко // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – 2009. – Випуск 25. – С. 294-301.

8. Молодиченко В. Болонські параметри розвитку української освіти / В. Молодиченко // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – 2009. – Випуск 27. – С. 292-298.

9. Молодиченко В. Технологія маніпулювання свідомість та засоби безпеки особистості / В. Молодиченко // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – 2009. – Випуск 28. – С. 227-235.

10. Молодиченко В. Ціннісний контекст духовного світу сучасної студентської молоді / В. Молодиченко // Мультиверсум. Філософський альманах: [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В.В. Лях]. – 2009. – Випуск 80. – С. 207-217.

11. Молодиченко В. Ідеологічна основа системи цінностей культури і освіти / В. Молодиченко // Мультиверсум. Філософський альманах: [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В.В. Лях]. – 2009. – Випуск 86. – С. 161-171.
12. Молодиченко В. Життєві цінності молоді – школярів і студентів: потреба осмислення / В. Молодиченко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П. Бех]. – 2009. – Випуск 86. – С. 49-59.
13. Молодиченко В. Ціннісний контекст епохи глобалізації: зміна пріоритетів / В. Молодиченко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П. Бех]. – 2009. – Випуск 87. – С. 46-53.
14. Молодиченко В. Система освіти: ціннісний контекст / В. Молодиченко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П. Бех]. – 2009. – Випуск 88. – С. 31-38.
15. Молодиченко В. Глобалізація цінностей в системі освітніх практик / В. Молодиченко // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис / [гол. ред. В.П. Андрущенко]. – 2009. – №3. – С. 78-82.
16. Молодиченко В. Дискурсивний характер цінностей та їх формування засобами освіти / В. Молодиченко // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис / [гол. ред. В.П. Андрущенко]. – 2009. – №4. – С. 51-55.
17. Молодиченко В. Універсальні принципи модернізації освіти / В. Молодиченко // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – 2010. – Випуск 31. – С. 322-330.
18. Молодиченко В. Академічна мобільність: проблеми реалізації в Україні і в світі / В. Молодиченко, В. Андрущенко // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис / [гол. ред. В.П. Андрущенко]. – 2010. – № 1(36). – С. 34-42.
19. Молодиченко В. Свобода волі як підґрунтя морального вибору особистості / В. Молодиченко // Філософські обрії. – 2010. – №23. – С. 174-186.
20. Молодиченко В. Екологічне виховання як умова культурологічного розвитку майбутніх вчителів / В. Молодиченко / Теоретичні та практичні питання культурології: [зб. наук. статей]. – Запоріжжя: ЗДУ, 2000. – Випуск 3. – С. 225-229.
21. Молодиченко В. Професійна підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва в умовах гуманізації освіти / В. Молодиченко, А.В. Лебедева, Т.І. Люріна / Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка: [зб. наук. пр.]. – Мелітополь, 2010. – Випуск 4. – С. 218-224.

Статті в інших наукових збірниках та матеріалах конференцій:

22. Молодиченко В.В. Екологічне виховання як умова культурологічного розвитку майбутніх вчителів / В.В. Молодиченко //

Теоретичні та практичні питання культурології: [зб. наук. пр.]. – 2000. – Випуск III. – С. 255-229.

23. Молодиченко В. Вибір цінностей: від маніпуляції до відкритості й прозорості / В. Молодиченко // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології [Додаток]. – 2009. – С. 115-117.

24. Молодиченко В.В. Культурологічна складова полікультурної освіти у вищих навчальних закладах / В.В. Молодиченко // Школа та суспільство: пошуки культури творчої парадигми освіти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Мелітополь, 21-22 вересня 2009 р. – Мелітополь: МДПУ імені Богдана Хмельницького друкарня «Люкс», 2009. – С. 134-136.

АНОТАЦІЇ

Молодиченко В. В. Соціокультурна динаміка цінностей у дискурсі модернізації освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.10 – філософія освіти. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2010.

У роботі здійснено теоретичне вирішення проблеми модернізації цінностей в українському суспільстві засобами освіти. Висвітлюються системні реформування вищої освіти, розкриваються теоретичні засади розвитку вищої освіти України в ХХІ столітті, визначаються економічні складові, напрямок та порядок проведення системних реформ, обґрунтовується необхідність інтеграції вищої освіти України в європейський освітній простір.

Доведено, що показником та водночас чинником соціокультурної трансформації українського суспільства є «модернізація» та «постмодернізація» ціннісного дискурсу різних елементів соціального. Процес «модернізації» та «постмодернізації» аксіофеноменів студентської молоді проаналізовано як головний чинник формування її суб'єктних характеристик. Визначено співвідношення соціалізації та самоконструювання у процесі формування сучасної особистості.

Аналізуються шляхи модернізації освіти України в контексті Болонських декларацій, зокрема, підвищення науковості навчального процесу, перехід до кредитно-модульної систем, маніпулятивні технології та принципи, а також засоби убезпечення від них сучасної молоді, розглядаються форми і напрями академічної мобільності.

Ключові слова: ціннісна динаміка, освіта, освітня політика, соціокультурна трансформація, студентство, «модернізація» цінностей, «ціннісне поле особистості», самореалізація, ціннісна амбівалентність.

Молодиченко В. В. Социокультурная динамика ценностей в дискурсе модернизации образования. – Рукопись.

Диссертация на получение научной степени доктора философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2010.

В работе осуществлено теоретическое решение проблемы модернизации ценностей в украинском обществе средствами образования. Освещаются системные реформирования высшего образования, раскрываются теоретические принципы развития высшего образования Украины в XXI веке, определяются экономические составляющие, направление и порядок проведения системных реформ, обосновывается необходимость интеграции высшего образования Украины в европейское образовательное пространство.

Доказано, что показателем и в то же время фактором социокультурной трансформации украинского общества является «модернизация» и «постмодернизация» ценностного дискурса разных элементов социального. Процесс «модернизации» и «постмодернизации» аксиофеноменов студенческой молодежи проанализирован как главный фактор формирования ее субъектных характеристик. Определено соотношение социализации и самоконструирования в процессе формирования современной личности.

В работе анализируются пути модернизации образования Украины в контексте Болонских деклараций, в частности, повышение научности учебного процесса, переход к кредитно-модульной системе, манипулятивные технологии и принципы, а также средства ограждения от них современной молодежи, рассматриваются формы и направления академической мобильности.

В работе определено, что «модернизация образования» является закономерным процессом обновления национальной системы образования в соответствии с достижениями в этой отрасли ведущими странами мира. В смысловом понимании модернизация означает «обновление», «согласование, с требованиями времени»; этот процесс должен разворачиваться на основе таких принципов, как преемственность, системность, толерантность, сравнение с зарубежным опытом и тому подобное. Обосновывается, что ведущую роль в системе факторов модернизации образования играет такой процесс, как его (образования) демократизация; осуществляется анализ объективных и субъективных факторов, которые предопределяют потребность в демократизации образования (глобализация, рост гражданской активности личности, расширения и углубления международных контактов и договоренностей, прозрачность мировых процессов, и тому подобное); определена сущность демократизации образования в привлечении к решению ее основных проблем.

Вместе с демократизацией в образовании разворачивается и такая тенденция, как информатизация, ее появление, связанная с современными информационными технологиями, компьютерной техникой, электронными

средствами учебы, которые существенно расширяют познавательные возможности человека. Дело в том, что информационные технологии стали играть ключевую роль в процессах анализа существующих и получения и накопления новых знаний, их интеграции и обобщения. На современном этапе состояние информатизации общества характеризуется, прежде всего, проникновением новейших информационных технологий в существующие отрасли профессиональной деятельности человека. Именно поэтому этот процесс нельзя представить без внедрения компьютерных технологий во все звенья системы образования, ее заведения, учреждения и органы управления.

Необходимо отметить, что динамика и трансформация ценностей в условиях глобализации вызывает определенные изменения и функций заведений образования. Ведь традиционная функция образовательных заведений из производства, развития и распространения культурных образцов постепенно отходит на задний план и главными становятся вопросы адаптации к современным социально-экономическим и политическим изменениям, вопрос сотрудничества заведений с национальным государством, с одной стороны, и с глобализованным миром, – с другой. Возможность выполнения современными заведениями образования традиционной функции усложняется еще и тем, что образовательная отрасль в Украине переживает этап двойной адаптации – не только к общемировым тенденциям глобализации, но и к внутренней системной трансформации посттоталитарного социума.

Образование как специфический социальный институт призван исполнять роль инновативного рычага, который должен двигать общество вперед, инициируя переходы на новые этапы развития. Причем основным инструментом, с помощью которого выполняется эта функция образовательной сферы, есть не просто переданная в ходе учебы информация, а ценности. Поэтому при посредничестве межгенерационной передачи ценностей образование выступает в качестве источника инноваций и социальных изменений.

Определены концептуальные принципы образовательной политики государства, ведущими среди которых являются обеспечения принципа антропности и соблюдения мировоззренческого плюрализма, что направлены на создание условий для реализации личностного потенциала каждого человека средствами образования в дискурсе обеспечения конституционных прав и свобод личности на информацию и равный доступ к образованию.

Ключевые слова: ценностная динамика, образование, образовательная политика, социокультурная трансформация, студенчество, «модернизация» ценностей, «ценностное поле личности», самореализация, ценностная амбивалентность.

Molodychenko V.V. Socio-cultural dynamics of values in the discourse of modernization of education. -Manuscript.

Dissertation for Doctor's degree in philosophy by speciality 09.00.10 – philosophy of education. National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2010.

The theoretical conclusion of problem of modernization of values in the Ukrainian society by means of education is made in this thesis. Systems reforms in the higher education are highlighted, theoretical foundations of development of the higher education in Ukraine in the XXI century are disclosed, economic components, direction and conduct of system reforms are defined, the necessity of integration of higher education of Ukraine in the European educational space is substantiated. Proved, that “modernization” and “postmodernization” of the value discourse of different elements of the social are the factors and at the same time are causes of the socio-cultural transformation of Ukrainian society. The process of "modernization" and "postmodernization" of axiophenomena of student youth analyzed as a key factor in shaping its subjective characteristics. Correlation of socialization and self-construction in the process of formation of modern identity is defined.

Ways of modernization of the system of education of Ukraine in the context of the Bologna Declaration, in particular, improvement of scientific character of the learning process, switching to the credit and modular systems, manipulative technologies and principles, as well as means of securing today's youth from them, are analyzed, the forms and directions of academic mobility are shown in the work.

Key words: value dynamics, education, educational policy, social and cultural transformation, students, "modernization" of values, "value field of personality", self-realization, value ambivalence.